

להערות הנוסח [ל ע"א]

<לשון ראשונה⁶⁸⁴> אצלו קאמר והא דקתני [עבדי] לישנא מעליא קאמר. <בטור מקביל – לישנא אחרינא⁶⁸⁵> מאן עבדי הוא⁶⁸⁶ [עצמו]⁶⁸⁷ ומאי קרו⁶⁸⁸ ליה עבדי לישנא מעליא.

<לשון ראשונה⁶⁸⁹> אימא אתנן ממש⁶⁹⁰. אם כן הוו להו תלתא, גם שניהם כתיב ולא שלשה. מי קאמרינן אנן אתנן ומחיר, אתנן ולא מחיר קאמרינן. אם כן נימא⁶⁹¹ קרא לא תביא אתנן זונה וכלב מדכתיב אתנן זונה ומחיר כלב שמע מינה מחיר הוא דקאמ'ר רחמ'נא ולא אתנן ש"מ⁶⁹². <בטור מקביל – לישנא אחרינא⁶⁹³> אימא מאי מחיר כלב אתננה של כלב א"כ נכתוב קרא אתנן זונה וכלב. אימא אתנן זונה ומחיר כלב דמחיר כלב מוסיף על ענין ראשון וקרי ביה הכי אתנן ומחיר כלב. תועבת ה' גם שניהם כתיב שניהם ולא שלשה.

⁶⁸⁴ נוסח הדפוס ורש"י וכל כתבי היד.

⁶⁸⁵ מקורות לשתי הלשונות: רגמ"ה ושטמ"ק א בשם 'קצת ס"י'. מן הלשון השניה משמע דלא כרש"י שפירש כי 'עבדי' הינו כינוי לאבר, ועיין בחלק החידושים.

⁶⁸⁶ בשטמ"ק א 1 חסרה בטעות תיבת 'הוא'.

⁶⁸⁷ כך נראה מרגמ"ה.

⁶⁸⁸ ומאי קרו. נדצ"ל 'ואמאי קרי'.

⁶⁸⁹ נוסח הדפוס וכל כתבי היד.

⁶⁹⁰ ממש. שטמ"ק וכל כתבי היד. נראה שכך גם גירסת רש"י, וצריך להגיה את סימון דיבור המתחיל ברש"י. זונה: דפוס. במ נוספו כאן תיבות אימא אתנן זונה ומחיר. תיבות אלו השתרבו מהלשון השניה, כנראה הן העתק של גליון שהוסיף את נוסח הקושיה של הלשון השניה בצד הלשון הראשונה.

⁶⁹¹ נימא. במ לימא. לכאורה נוסח זה נכון יותר.

⁶⁹² מחיר... שמע מינה. חסר בטה"ד: דפוס. באופן כללי המשפטים האחרונים משובשים בדפוס, ותיקנו על פי כתיב"י ושטמ"ק.

⁶⁹³ מקורות לשתי הלשונות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, פירוש אחד הראשונים ושטמ"ק. בכת"י מ חדר ללשון הראשונה שריד מן הלשון השניה, כנזכר למעלה. תוכן הלשון השניה שווה ללשון הראשונה, אולם סדר הסוגיה הפוך, וראה בחלק החידושים שהלשון הראשונה נוחה מן השניה.

סימן יא [ל ע"א]

הקדמה

במשנתנו שינו: "וכן שני שותפין שחלקו, אחד נטל עשרה ואחד תשעה וכלב, שכנגד הכלב אסור ושעם הכלב מותר".

מבררת הסוגיה:

לשון ראשונה

ניפוק חדא להדי כלבא והנך כולהו לישתרו, הכא במאי עסקינן כגון דטפי דמי כלב מחד מינייהו והאי טיפונא דכלב שדי בכולהו.

לשון שניה

שכנגד הכלב אמאי אסורין אחד דבהדי כלב ניתסר וט' אחרני נישתרו, אמר רב אשי כגון דשוון כולהון כל חד וחד ארבעה ד' זווין ופלגו חומשא וכלבא שוי חמשה זווין דזוזא יתירא דכלבא משיך בכולהון⁶⁹⁴.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רמב"ם בפירושו וחיבורו. בכתבי היד: כל כתבי היד, [לגבי כת"י מינכן ראה הערה בשינויי הנוסחאות].

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, פירוש אחד הראשונים ושטמ"ק.

⁶⁹⁴ בכתב יד מינכן מופיעה הלשון השניה בנוסח שונה [סימנתי תיקונים נצרכים]: "ל"א, כגון דשוי כל חד וחד מא[ותן שכנגדו] ד' זוזי ופלג' [חומשא] דזוזא (חומשא) דהוו להו מן כל חד וחד ארבעין וחד זוזי, ואותן שעמו לא שוי כל חד וחד אלא ד' זוזי דהוו להו ל' זוזי, וכלבא שוי חמשה והוו ארבעין וחד והוא טופיין דכלבא שדי בכולהו". ניתן להבחין בקלות שאין זה נוסח מקורי אלא שחזור על פי רש"י, מעורב בתיבות מן הלשון הראשונה.

פירוש הלשוניות

לדעת רש"י ורגמ"ה הלשוניות שוות בתוכן, אלא שהלשון השניה הסבירה באופן מפורט, [ואף הוסיפה שהתרצן הינו רב אש]. לדעת הרמב"ם⁶⁹⁵ הלשון הראשונה מתפרשת באופן שונה מהלשון השניה. אם נניח שהלשון הראשונה קדמה ללשון השניה והלשון השניה באה לפרש את הלשון הראשונה, יעלה בדינו כי יש מחלוקת בין הרמב"ם ובין בעל הלשון השניה כיצד לפרש את הלשון הראשונה.

נסביר דברינו. בלשון הראשונה תורץ כי הכלב שווה יותר מאחד מן הכבשים, כלומר – יותר מכל אחד מן הכבשים שכנגדו. לא נאמר בלשון הראשונה מה שונים של הכבשים זה לעומת זה. הרמב"ם אכן לא הזכיר שמתייחסים להשוואת מחירי הכבשים זה לזה, וציטט רק את מה שנאמר בפירוש בלשון הראשונה. ואלו דברי הרמב"ם: "אבל העשרה שכנגדו, אם יש אחד מהם דמו כדמי הכלב או יתר על דמי הכלב מוציאו מן העשרה כנגד הכלב ויהיה מחירו ושארן מותרים, ואם כל אחד ואחד מהן דמיו פחותין מדמי הכלב הרי העשרה כולן אסורים." לעומת זאת, הלשון השניה הוסיפה להסביר שהכבשים שכנגד הכלב יקרים יותר מהכבשים שעם הכלב, והכלב יקר יותר מהכבשים באופן שמחירו של הכלב משלים את גרעונם של הכבשים שעמו⁶⁹⁶. רש"י ורגמ"ה הסבירו כי כוונת הלשון הראשונה כפי שהתפרש בלשון השניה, אם כי רש"י נקט דוגמה עם מחירים שונים.

בסעיף 'נפקא מינה בין הלשוניות' נדון האם יש כאן מחלוקת של ממש.

סוגיות מקבילות

בבכורות דף נז ע"א מופיעות שאלה ותשובה בדומה לסוגייתנו, אלא ששם מופיעה השאלה כקושיה על ר' אלעזר הסובר אין ברירה.

בסוגיה שם יש שתי נוסחאות במקביל ללשוניות סוגייתנו. הנוסח הראשון מתרץ באופן כללי, והנוסח השני מביא את הדוגמה הניתנת כאן בלשון השניה. בדפוס ובכל כתבי היד מובא רק הנוסח הראשון, וכן הוא הנוסח שעמד בפני רש"י ורגמ"ה, אלא שרש"י הביא את הנוסח השני תחת הכותרת 'והמורה גריס'.

יש לציין כי בסגנון ובביטויים שני הנוסחים בבכורות דומים דווקא ללשון השניה בתמורה, ולא ללשון הראשונה. בנוסח הראשון בבכורות יש אף רמז לכך שהכבשים שעם הכלב שוים פחות מן הכבשים שעם הכלב – "הכא במאי עסקינן, דלא שוו כולהו להדדי", אם כי אפשר לדחות ולפרש שכוונת התרצן רק לומר שהכלב אינו שווה לכבשים, ואין התרצן דן בשוויים של הכבשים זה לעומת זה. הדמיון ללשון השניה בתמורה מורגש אף בכך שבשני הנוסחים בבכורות התרצן הינו רב אש – בדומה ללשון השניה בתמורה.

נפקא מינה בין הלשוניות

על פי דברינו בפירוש הלשוניות עולה לכאורה כי קיימת מחלוקת מה דין הכבשים שכנגד הכלב באופן ששוים הם למחיר הכבשים שכנגדם, ומחיר הכלב יתר על מחיר הכבשים. אכן, ניתן לשלול את המחלוקת משני כיוונים הפוכים:

מחד גיסא, ניתן לומר שבציור שהזכרנו מוסכם כי כל הכבשים שכנגד הכלב אסורים, ומה שנקטה הלשון השניה ציור שהכבשים שכנגד הכלב שווים יותר מהכבשים שעמו הרי זה רק כדוגמה להסביר מדוע

⁶⁹⁵ איסורי מזבח פ"ד ה"ז, ופירוש המשניות כאן.

⁶⁹⁶ גם הלשון השניה קיצרה בהסבר: הדוגמה שהובאה הינה שמחיר הכלב חמשה זוזים ומחיר כל אחד מהכבשים שכנגד הינו 4.1 זוזים, ועל כך אומר בעל הלשון השניה שהזוז החמישי של הכלב מתחלק בין כל הכבשים שכנגדו. ברור מתוך הדברים שכל אחד מהכבשים שעם הכלב עולה ארבעה זוזים, והזוז החמישי של הכלב מיועד להשלים את היתרון של 0.1 זוז בכל אחד מעשרת הכבשים שכנגדו, וכן פירש רש"י. אכן, הלשון השניה לא הזכירה בפירוש את מחירם של הכבשים שעם הכלב – ארבעה זוזים לכבש.

נראה כי הלשון השניה סמכה על כך שמובן מאליו שמחיר כבש הינו ארבעה זוזים, ושתי סיבות לדבר: [א]. ארבעה זוזים היה סכום קצוב ומקובל למחיר של דברים רבים, ובהלכות רבות ברחבי הש"ס רגילים חז"ל לנקוט כדוגמה סכום של ארבעה זוזים. ראה לדוגמה לעיל ו' ע"ב בלישנא אחרינא: "הדין דמסיק בחבריה ארבע זוזי בריביתא ויהיב ליה למלוה בגויהו גלימא דשוי חמשא". [ב]. אכן מחיר כבש היה כארבעה זוזים, ראה מנחות פ"ג מ"ח וכריתות דף י' ע"ב.

הסכים אחד מהשותפים לקבל עשרה כבשים כאשר מחיר הכלב יתר על מחיר כל אחד מהכבשים וחבירו נטל תשעה כבשים וכלב.

מאידך, ניתן לומר שבציור שהזכרנו מוסכם כי אין כל הכבשים שכנגד הכלב אסורים, אלא אפשר לברור אחד מהם ולהחליט שהוא לבדו מוגדר כמחירו של הכלב, ואף הרמב"ם התכוון לומר שאיסור עשרת הכבשים חל רק באופן שמחירם גבוה ממחיר הכבשים שכנגדם והכלב משלים מחיר כולם, ומה שלא כתב הרמב"ם כן בפירוש הרי זה משום שסמך על המובן שאם מחיר הכלב גבוה ממחיר כל אחד מהכבשים שכנגדו הרי הכבשים שעמו שווים פחות מהכבשים שכנגדו, ולולי זאת לא יסכים בעל עשרת הכבשים לחלוקה.

סימן יב [ל ע"ב]

הקדמה

רבא מפרזקיא שאל את רב אשי, מהו המקור למקובל בפי החכמים שאין זנות לבהמה.

השיב לו רב אשי:

לשון ראשונה

א"ל⁶⁹⁷: לא נישמוט⁶⁹⁸ קרא לכתוב⁶⁹⁹

לשון שניה
ולא הוה ליה קרא אשתמוטי ומכתב
אתנן⁷⁰⁰ ומחיר כלב וזונה.

אתנן זונה וכלב.

תניא נמי הכי

נוסח ראשון

אתנן כלב ומחיר זונה
מותרין שנאמר 'שנים'
ולא ארבעה.

נוסח שני

מנין לאתנן כלב ומחיר
זונה שמותרין שנאמר
'שנים' ולא ארבעה.

נוסח שלישי

אתנן כלב ומחיר זונה
מותרין, ואם תאמר
ליתן את האמור של זה
בזה ושל זה בזה, ת"ל
כי תועבת ה' אלוקיך
גם שניהם, 'שנים' ולא
ארבעה.

ולדותיהן מותרין, שנאמר 'גם שניהם' הם ולא ולדותיהן.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוס' סוטה כו ע"ב [ראה הגו"צ שם], תוס' רא"ש יבמות
ז ע"ב. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה ושטמ"ק.

מקורות נוסח ראשון: נוסח דפו"ר וכל כתבי היד. כך הוא אף נוסח הסוגיות המקבילות ביבמות (נט ע"ב)
ובסוטה (כו ע"ב).

מקורות נוסח שני: בראשונים: רש"י. כנוסח זה הגיהו בגמרא בדפו"ח על פי בה"ז, אם כי יתכן שבה"ז לא
התכוון להגיה אלא לציין את נוסח רש"י, עיין שם.

מקורות נוסח שלישי: בראשונים: רגמ"ה, פירוש אחד הראשונים, שטמ"ק. ר' שלמה עדני הבין כי נוסח זה
הינו המשך של הלישנא אחרינא, אך בראשונים לא נראה כן.

⁶⁹⁷ אמר ליה. בשטמ"ק ב נוסף: "דכתיב לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב". יתכן שהוספה זו השתרבבה מנוסח הסוגיות
המקבילות ביבמות (נט ע"ב) וסוטה (כו ע"ב).

⁶⁹⁸ מישתמיט. 11, 20. 'לשתמיט': מ. 'נישמוט': פל. 'נישמוט': דפוס. בשאר הש"ס הביטוי הוא 'לישתמיט' ופעם אחת
'נישתמיט'.

⁶⁹⁹ כך נוסח הדפוס וכל כתבי היד, ואף הראשונים גרסו כן: רגמ"ה בסוגייתנו, תוס' בסוטה שם, תוס' הרא"ש ביבמות שם.
בה"ז וגליון הדפוס העירו כי מדברי תוס' בסוגייתנו נראה שגרסתם היתה 'לא לשתמיט תנא דלתי'. ברם, מתחילת דברי
תוס' משמע שגרסתם כלפינו, ושמה תוס' גרסו באופן מקוצר קצת שלא היה בו לא את תיבת 'קרא' ולא את תיבת 'תנא'.
⁷⁰⁰ בשטמ"ק 2 א נוסף בטעות 'זונה'.

פירוש הלשוניות
שאלת רבא מפרזקיא

שאלת רבא מפרזקיא נמצאת בנוסח אחד בכל המקורות, ולמרות זאת יתכן שפירוש השאלה תלוי בגרסאות השונות בהמשך הסוגיה, כפי שיתבאר לפנינו.

רבא מפרזקיא שאל מנין שאין זנות לבהמה. כל הראשונים בסוגייתנו (רש"י, תוס', רגמ"ה, אחד הראשונים) הבינו כי השאלה היא מעניין הסוגיה – מנין שבהמה אינה בכלל דין אתנן זונה.

הגר"א הסביר שהשאלה היא האם אשה נאסרת בזנות בהמה כדיני זנות רגילה, וכן הוא הקשר השאלה בסוגיות המקבילות ביבמות (נט ע"ב) ובסוטה (כו ע"ב).

מדברי הגר"א מוכח שכוונתו לפרש כי שאלת רבא מפרזקיא היתה רק לגבי איסור האשה ולא לגבי אתנן. מדברי הראשונים לא מוכח כי כוונתם לפרש שהשאלה הינה רק לגבי האתנן, אלא יתכן כי כוונתם לפרש שהשאלה היא לגבי כל הדינים השייכים לזנות הבהמה, וכן משמע לכאורה מתוס' בסוגייתנו בסוף הדיבור.

במשנתנו כבר מובא לימוד לכך שאתנן כלב מותר, והקשו תוס' מדוע ביקש רבא מפרזקיא מקור לדין אשר במשנה התפרש מקורו, וכיצד רב אשי מביא לימוד שונה מלימודה של משנתנו.

שלוש תשובות בדבר:

[א]. תוס' עצמם תירצו שרבא מפרזקיא ביקש מקור לדין שלא התפרש במשנה: המשנה עוסקת באתנן שנותן הנואף לבעלי הכלבה, ורבא מפרזקיא עוסק באתנן שנותן בעלי הכלב לזונה. מהלך תוס' בסוגיה דחוק כפי שיתבאר בהמשך, ויש מן הראשונים שמוכח מדבריהם שלא הסבירו כתוס'⁷⁰¹, ולפיכך יש לחפש מהלך נוסף.

[ב]. לדברי הגר"א אין מקום לקושיה, שכן הוא פירש ששאלת רבא מפרזקיא היתה לגבי דין שונה לחלוטין – איסור האשה – ולא לגבי אתנן כלל.

[ג]. אפשר כי כוונת רבא מפרזקיא שהמשנה ביארה רק מדוע לא נלמד ממחיר כלב לאתנן זונה שיש אף דין אתנן כלב, והוא בא לשאול מדוע אין אתנן כלב נכלל בדין אתנן זונה, ולא נכלל למעט זאת מלימוד המשנה, שכן אם נרבה בדרך זו לא יהיו כאן 'שלושה' אלא 'שנים' – אתנן זונה [הכולל אתנן כלב] ומחיר כלב.

אף בהמשך הדברים נסביר את שלבי הסוגיה לפי שלושת המהלכים שהצגנו.

תשובת רב אשי

דברי רב אשי בלשון הראשונה

רב אשי השיב לרבא מפרזקיא כי מכך שכתבה התורה 'אתנן זונה ומחיר כלב' ולא התייחסה לאתנן כלב, מוכח שאתנן כלב מותר.

מה תוכן התשובה?

לפירוש תוס' שהנושא הוא חיפוש מקור להיתר אתנן שנתן בעל הכלב לזונה, ניתן לפרש כי רב אשי למד מן הפסוק למעט אתנן כלב באופן זה.

⁷⁰¹ [א]. רש"י בסוגייתנו כתב שרבא מפרזקיא עוסק בציור של המשנה.

[ב]. תירוץ תוס' בנוי על פירוש רש"י במשנה שהמשנה מתייחסת לאתנן שנתן הנואף לבעלי הכלבה, וכן דעת המאירי ביבמות. אולם יש מן הראשונים שפירשו כי המשנה מתייחסת לאתנן שנתן בעלי הכלב לזונה (רש"י ביבמות וסוטה, מאירי בסוטה ופירוש אחד הראשונים כאן), ויש מן הראשונים שפירשו כי המשנה מתייחסת לשני האופנים (ראה רמב"ן ורשב"א וריטב"א ביבמות), ולפירושם בטל תירוץ תוס'.

לפירוש הגר"א שהנושא הוא חיפוש מקור להיתר אשה לאחר זנות בהמה, צריך לפרש כי רב אשי טען לרבא מפרזיקיא שהשאלה הכללית בתורה לגבי זנות בהמה שייכת גם לדין אתנן כלב, ומאחר שאתנן כלב מותר ניתן להסיק כי אף בכל דיני התורה אין זנות לבהמה.

לפירוש השלישי שהנושא הוא מדוע אין אתנן כלב נכלל ב'אתנן זונה', יש לפרש כי רב אשי השיב שחלוקת התורה 'אתנן זונה ומחיר כלב' מוכיחה שכלב אינו בכלל זונה.

דברי רב אשי בלשון השניה

בלשון השניה רב אשי מתייחס ל'הוה אמינא' שבין אתנן ובין מחיר נוהגים בין בכלב ובין בזונה, והוה אמינא זאת זהו להוה אמינא שבמשנה לאסור אף אתנן כלב ומחיר זונה. המשנה מיעטה מכך שכתוב 'שנים' ולא 'ארבעה', ורב אשי מיעט מעצם כך שכתוב 'אתנן זונה ומחיר כלב', ומשמע כך ולא אחרת.

לשלושת הפירושים שלמעלה רבא מפרזיקיא לא שאל לגבי מחיר זונה, וצריך לפרש [בדוחק] שרב אשי הזכיר מחיר זונה כדוגמה בלבד – כשם שמחלוקת התורה 'אתנן זונה ומחיר כלב' מתמעט מחיר זונה כך גם מתמעט אתנן כלב.

הראיה מהברייתא / מהמשנה

הגמרא מביאה ראיה לדברי רב אשי ממקור תנאי שהתמעט בו אתנן כלב ומחיר זונה מן הלימוד 'שנים' ולא ארבעה. לנוסח הראשון המקור הינו משנתנו, לנוסח השני המקור הינו ברייתא שנוספה בה תיבת 'מניין', לנוסח השלישי המקור הינו ברייתא שנוספה בה כי הוה אמינא לרבות אתנן כלב ומחיר זונה הינה בדרך 'ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה'⁷⁰².

לפירוש תוס' האמוראים עוסקים בציור שונה מציורם של התנאים, וכתבו תוס' כי הגמרא מצטטת כאן ברייתא ולא משנה, וראיית הגמרא הינה מכך שדרך הברייתות לפרש והברייתא לא חילקה בין אופנים שונים של אתנן כלב.

לפירוש הגר"א רב אשי קישר את הנושא של זנות בהמה לנושא של אתנן כלב, והגמרא מצטטת את היתר המשנה באתנן כלב כראיה לעצם דברי רב אשי, למרות שלימוד המשנה שונה מלימודו של רב אשי.⁷⁰³

לפירוש השלישי נידון הגמרא הוא נידון המשנה - עצם ההיתר של אתנן כלב, ואכן מוקשה מה מוכיחה הגמרא מן הברייתא או המשנה, ולפיכך צידד רש"י כי יש למחוק את הראיה.

⁷⁰² יש מספר 'הוה אמינות' אפשריות המצריכות את הלימוד 'שנים' ולא ארבעה:

הברייתא שבנוסח השלישי מציגה הוה אמינא 'ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה'. ייתכן שכוונת ה'הוה אמינא' ללימוד כן מפשטיה דקרא. ראה ל"ב מידות שהתורה נדרשת בהם, מידה יט: "מדבר שנאמר לזה והוא הדין לחבירו". המדרש מסביר את המידה על ידי דוגמה: "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. אין אתה יכול לומר שיש לצדיק אור בלא שמחה ולישרי לב שמחה בלא אור. אלא אור לצדיק והוא הדין שמחה, שמחה לישרי לב והוא הדין אור" (כלשון משנת רבי אליעזר פרק ב). אפשר שמידה זו אינה אלא אחד ממיני ההיקש, וראה בסמוך בשם תוספות ביבמות. לביאור המידה ודין בכלליה ראה: מדרש תנאים למהרז"ו מידה יט, אילת השחר למלבי"ם אות רכג ובמצויין שם.

מדרש תנאים (דברים כג יט) מציג הוה אמינא ללימוד בקל וחומר מאתנן זונה לאתנן כלב וממחיר כלב למחיר זונה, אם כי המדרש עצמו מסיק בלימודו של רב אשי ולא בלימודה של המשנה: "אתנן זונה ומחיר כלב אסורין, אתנן כלב ומחיר זונה מותרין, שהיה בדין מה אם אתנן שהוא מותר בכלב אסור בזונה מחיר שהוא אסור בכלב דין הוא שיהא אסור בזונה. או חילוף מה אם המחיר שהוא מותר בזונה הרי הוא אסור בכלב אתנן שהוא [אסור] בזונה דין הוא שיהא אסור בכלב. ת"ל לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב, אתנן זונה ומחיר כלב אסורין אתנן כלב ומחיר זונה מותרין". בהמשך הדברים המדרש מצטט אף את לימוד המשנה בשם 'ד"א'.

תוספות ביבמות הסבירו כי יש הוה אמינא ללימוד בהיקש מאתנן זונה למחיר כלב וממחיר כלב לאתנן זונה ששני האיסורים נוהגים בשני הציורים (תוס', תוס' מהר"ם, תוס' הרא"ש).

⁷⁰³ אין קושי בכך שלימודה של המשנה אינו כלימודו של רב אשי, שכן כל לימוד מתייחס להוה אמינא שונה. רב אשי מתייחס להוה אמינא שיש זנות בבהמה ואתנן כלב הינו בכלל אתנן זונה, ומדייק מן הפסוק כי לא שייך זנות בכלב [בדומה לפירוש השלישי]. המשנה, לעומת זאת, מתייחסת להוה אמינא שניתן ללימוד אתנן כלב מאתנן זונה ומחיר זונה ממחיר כלב באחד מדרכי הלימודים (ראה הערה 702), ולפיכך נזקקת המשנה ללימוד 'שנים' ולא ארבעה.

פירוש תוספות מסתמך על כך שהנוסח התנאי המצוטט בגמרא שונה מנוסח המשנה. תוס' התייחסו לנוסח שלפניהם, הוא הנוסח השני השונה מעט מלשון המשנה, ודברי תוס' מתאימים ביותר לנוסח השלישי השונה בהרבה מלשון המשנה. מנגד, פירוש תוס' לא יכון בנוסח הראשון הזה ללשון המשנה. הוא אשר ייעדנו בפתיחת הסימן להסביר כיצד תוכן שאלת רבא מפרזקיא תלוי בחילופי הנוסחאות שבהמשך הסוגיה.

סוגיות מקבילות

הסוגיה שלפנינו כפולה ביבמות (נט ע"ב) ובסוטה (כו ע"ב). באופן כללי, הסוגיה מקבילה בכל שלביה: שאלת רבא מפרזקיא, תשובת רבא אשי והציטוט מהמשנה / הברייתא.

לעומת המבנה הכללי המשותף, בסוגיות המקבילות יש שינויי סגנון משמעותיים שעשויים להעמידנו על כוונתם של רבא מפרזקיא ורבא אשי.

עצם פירוש שאלת רבא מפרזקיא מתחלף לפי ההקשר, וביבמות ובסוטה משמע כי השאלה הייתה לגבי מקור המושג כללי בתורה 'אין זנות לבהמה' – כפירוש הגר"א כאן⁷⁰⁴. כך אף פירשו רש"י בסוטה והריטב"א ביבמות.

תשובת רבא אשי מקוצרת שם, ואינו אלא מצטט את הפסוק "דכתיב, לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב".

המקור לדברי רבא אשי מצוטט כנוסח המשנה שלנו [כנוסח שהבאנו בגמרא בשם 'הנוסח הראשון']. ולפתיחתו יש מספר גרסאות: 'ותנן' / 'ותניא' / 'ותניא נמי הכי'.

'ותנן': דפוסים ביבמות, פסקי רי"ד שם במהדורה הישנה הנקראת 'תוספות רי"ד'. ראה גם הערה 706 בשם נימוקי יוסף.

'ותניא': כתבי היד האשכנזיים ביבמות ובסוטה, הדפוס בסוטה, קטע גניזה בסוטה, פסקי רי"ד ביבמות הנדמ"ח על פי כתבי יד⁷⁰⁵, המגיה לכתב היד הספרדי בסוטה, ספר רושינא (ויקרא ע' כפג) בציטוט מיבמות, ילקוט ת"ת לר"י סקילי (דברים כג יט).

'ותניא נמי הכי': כתב יד ספרדי בסוטה, כתב יד ספרדי וקטע גניזה ביבמות.

לפי הנוסח האחרון תשובת רבא אשי הינה מאמר נפרד שאינו תלוי בברייתא. הגמרא בתמורה, בשתי לשונותיה, פירשה את אשר סתמה הגמרא ביבמות ובסוטה, ופירטה כיצד רבא אשי מדייק מהפסוק את היתרו של אתנן כלב.

את הנוסחים 'ותנן' / 'ותניא' ניתן להסביר באופן זהה, ולנקוט שדברי רבא אשי הינם מאמר עצמאי המדייק את הפסוק כדברי רבא אשי בתמורה, והברייתא או המשנה מצוטטת כמקור לדבריו. ניתן גם לטעון כי לנוסחים אלו רבא אשי לא למד ישירות מן הפסוק אלא ציטט את הפסוק והמשנה יחדו, לאמור שלאחר לימודה של המשנה מוכח כי אין זנות לבהמה, ואתנן כלב אינו בכלל אתנן זונה.

נראה כי נחלקו ראשונים בדבר:

רש"י ביבמות הסביר את הציטוט מהמשנה, וסיים: "ומדשרי אתנן כלב אלמא לאו זנות הוא". משמע בפשטות כי תשובת רבא אשי מבוססת על המשנה, ולא חידש רבא אשי לימוד מבלעדי המשנה. ריב"ן העתיק את לשון רש"י, ובדומה לכך פירש רש"י בסוטה. כך משמע אף בתוס' ר"י מברינא ע"ז לו ע"ב שציטט את הסוגיה ביבמות בקיצור: "מנא הא מילתא דאמור רבנן אין זנות לבהמה, מדתנן אתנן כלב ומחיר זונה מותרין משום דכתיב שניהם". בעל התוס' השמיט בציטוט את לשון הפסוק שבדברי רבא אשי, ונראה שפירש כי הפסוק לא הובא כמקור עצמאי אלא כהקדמה למשנה הדורשת את הפסוק.

לעומת זאת, הרי"ד בפסקיו ליבמות העתיק את דברי רבא אשי המצטט את הפסוק כתשובה לרבא מפרזקיא, והמשיך הרי"ד: "אבל מחיר זונה ואתנן כלב תביא. פי' אתנן כלב כגון שאמ' לה בעל הכלב היבעלי לכלבי ואתן לך טלה זה, ומחיר זונה שהחליף הזונה בטלה, ואותו טלה מותר למזבח. ומדשרי

⁷⁰⁴ אפשטיין (ע' 137) ציין זאת בקצרה בשתי מילים בהעירו על הקבלת הסוגיה בתמורה לסוגיה ביבמות: 'ומשם לקוח'.

⁷⁰⁵ מלבד כתי' 'במ' של פסקי הרי"ד שאינו גורס תיבה זו.

אתנן כלב ש"מ אין זנות לבהמה". וסיים הרי"ד: "ותניא / ותנן, אתנן כלב ומחיר זונה מותרין משום שנאמר 'גם שניהם' שנים ולא ארבעה". הנה מפורש שדיוק רב אשי הינו דיוק עצמאי שאינו תלוי בלימוד המשנה. הפירוש הנזכר נמצא רק בחלק מעדי הנוסח של פסקי הרי"ד, ראה שם הערה 73 בהוצאת מכון התלמוד הישראלי.

בדומה לרי"ד כתב הרמ"ה בסנהדרין (נד ע"ב): "דאין זנות לבהמה כדאמרינן ביבמות מדקאמר רחמנא אתנן זונה ומחיר כלב הא אתנן כלב ומחיר זונה שרי דאין זנות לבהמה". הרי שיש לימוד עצמאי מהפסוק שלא כלימודה של המשנה⁷⁰⁶.

הניסוח 'ותניא נמי הכי' בו"ו החיבור מוקשה מעט. במבט ראשון הקושי מעלה חשד שמא הנוסח המקורי הוא 'ותניא' ואילו התיבות 'נמי הכי' נלקחו ממקור מקביל, אולי סוגיית תמורה. אכן, בחיפוש בש"ס מצאנו כי יש שימוש מועט בביטוי 'ותניא נמי הכי'. רוב הפעמים יש צורך בביטוי לשלימות המשפט בתוך הקשרו, ובמיעוטם אין צורך מיוחד לביטוי אלא הינו משמש במשמעות הביטוי הרווח 'תניא נמי הכי'. למופעים מהסוג האחרון ראה שבת נז ע"ב, פסחים מ ע"ב, בכורות מד ע"ב, ובכתבי היד ניתן למצוא אזכורים נוספים.

נפקא מינה בין הלשונות

הנידון בסוגיה אינו נידון הלכתי אלא דיון במדרש הפסוקים ודרכי הדרש. אפשר שתצא נפקא מינה לכללי הדרש, אך בזמננו אין בכוחנו להשתמש בכללי הדרש להלכה.

⁷⁰⁶ נימוקי יוסף ביבמות (יט ע"א בדפי הרי"ף) העתיק את הלימוד הנזכר בשם המשנה: "דאין זנות לבהמה, כדתנן אתנן זונה ומחיר כלב אבל אתנן כלב לא כתיב מכאן שאין זנות לבהמה", וצריך עיון.